

Het hondbewuste

(Rubriek Naast de bank. Tijdschrift voor Psychoanalyse, 2021, 1 p 61-62)

Mark Kinet

Sinds enkele jaren hebben we een zwarte labrador in huis. Zijn naam is Bruce. Niet van Springsteen, Lee of Willis maar van Almighty. Hij komt uit een nest van elf. We gingen hem de eerste weken al bezoeken. Zijn moeder at amper iets. Ze draaide zelfopofferende dag- en nachtdienst om beurtelings de helft van haar kroost te bedienen. Ze kon geen pap meer zeggen. Ik weet niet waarom we uitgerekend Bruce verkozen. Volgens de kweker was hij de rustigste van de nest. Dan vragen we ons wel af hoe de andere pappenheimers zijn geëvolueerd...

Bruce heeft alleszins een indrukwekkende stamboom binnen de werklijn. Zijn vader is nog kampioen van Engeland geweest. We zagen een foto waarop hij met gestrekte staart naar een punt achter de horizon kijkt als stond hij aan de kust van Newfoundland. Ondertussen ontpopt een broer zich als gewaardeerde redder in de Zwitserse Alpen. Daarom heeft mijn echtgenote een rode lederen halsband met witte kruisjes voor Bruce gekocht. Hij ziet er op die manier super betrouwbaar uit. Quod non, trouwens.

We vinden Bruce natuurlijk de liefste en mooiste hond van de wereld. Hij is aërodynamisch als een glanzende kogel. Nu eens zwarte engel, dan weer zwarte duivel is hij vooral onze eeuwige baby. Ons leven raakte allengs helemaal rond zijn natjes en droogjes georganiseerd. Zijn passief vocabularium is inmiddels uitgegroeid tot een vijftigtal termen. Hij maalt niet om semantiek en grammatica maar hij herkent meteen het motherese van klanken, toon en timbre.

Veel honden zouden op hun baasje gelijken. Hij zou zoals onze auto een stuk van ons zelf weerspiegelen of hij zou zoals een kind het narcisme van de ouders erven. Bruce is ons geliefde tot geïdealiseerde alter-ego. Daarnaast is hij onvoorwaardelijk in zijn liefde en positieve acceptatie. Hij begrijpt ons zonder woorden en weet er zich met louter lichaamstaal op af te stemmen. Hij heeft iets van de algoede moeder die ons alles geeft en alles gunt, zowel in goede als kwade dagen. Soms waakt of ontfermt hij zich over ons. Hij is dan een kruising tussen lijfwacht en engel- of beter: huisbewaarder. Hij belichaamt alleszins een archaisch ouderimago terwijl wij ons de majesteit voelen die hij zo graag wil behagen.

We kunnen ook over andere aspecten van ons onbewuste veel van hem leren. Allebei zoogdieren hebben we sinds 250 miljoen jaar een groot stuk van ons brein gemeen. Significant verschillen we qua prefrontale cortex. Zowel qua volume als connectiviteit is deze bij de mens proportioneel veel groter. Hij zorgt voor inhibitie, maakt zodoende denken mogelijk en leidt ertoe dat we goeddeels onwetend zijn geworden van onze werkelijke drijfveren. Ook symboliserend vermogen, theory of mind alsook mental time travel zijn neocorticale verdiensten.

Genetisch is het verschil tussen mens en bonobo niet groter dan tussen de Indische en de Afrikaanse olifant. Onze intellectuele capaciteiten zijn onvergelijkbaar maar ze zijn moreel neutraal. Je kan met intelligentie zowel veel goeds als kwaad aanrichten. Onze ethiek strekt zich enerzijds uit tot wat/wie (ook radicaal) anders is dan ons. Anderzijds slagen we er als

geen enkel ander dier in de ander-gelijke, te beginnen met onze (moeder) natuur te schaden. Er is gelukkig een welluidend woord voor: het antropoceen.

Affectieve neurowetenschappers maken uitdrukkelijk onderscheid tussen de drift en het instinct. De eerste zetelt hoog in de hersenstam. Lust en onlust zijn er het kompas aan de hand waarvan innerlijke/homeostatische processen worden geëvalueerd. De drift is klassiek de maat voor de van het zielenleven gevergte arbeid: verstoorde evenwichten (onlust) door herstelde evenwichten (lust) te herstellen.

De instincten zitten hogerop in het limbisch systeem. Zij behelzen vastgelegde gedragswijzen en (ook emotionele) reactiepatronen in omgang met de omgeving. De migratie van vogels, het stroomopwaarts zwemmen van zalmen, de winterslaap van beren: ze hoeven niet te worden aangeleerd maar zijn evolutionair pre-wired.

Er is tegenwoordig consensus dat de mens met alle zoogdieren minstens zeven instinctieve systemen deelt. Ik laat Bruce ze even illustreren. Er is ten eerste het seeking of wanting systeem. Als Bruce buiten komt begint hij met een enthousiast kwispelende exploratie van de omgeving. Hij scheidt plezier in het op zoek/jacht gaan naar nieuwe prikkels of schatten.

Er is het liking systeem. Soms vindt hij iets wat hem aanstaat of wat blijkbaar aan zijn 'verlangens' beantwoordt. Dit levert een bepaalde bevrediging op en voortaan weet hij precies waar hij moet zijn om 'het' te kunnen terugvinden.

Er is het fear-avoidance systeem. Bruce hoeft niet te leren dat je niet van een trap of andere hoogte naar beneden moet springen. Zijn voorgangers die dit riskeerden hebben het evolutieproces niet overleefd.

Er is vervolgens het rage systeem: als je hem in het nauw drijft of een ander schepsel heeft het predatorisch op hem gemunt blaft of bijt hij van zich af. De vijand moet vernietigd worden. Dit is een vorm van hete agressie die nota bene moet onderscheiden worden van de koelbloedige die het zijn prooi najagende roofdier kenmerkt. Inter-male agressie is een subvariant. Bruce bijt in de flank van zijn opponenten of hij staat met veel branie en luid blaffend 'op zijn strepen' maar meer kwaad zal hij niet doen, noch is ermee gemoed.

Het attachment systeem is (adaptief) wezenlijk voor elke zoogdier. In nood roept het 'mama' van wiens zorg het immers voor zijn voortbestaan afhankelijk is. In zijn eerste levensmaanden hadden we geen babyfoon nodig om tijdig de noden van Bruce te lenigen. Als de caretaker te lang wegblijft valt het 'jong' stil. Zo verspilt het geen nodeloze energie, blijft het in de buurt van de thuisomgeving en vermijdt het gemakkelijk want weerloos slachtoffer te worden. Ja, de natuur zit ingenieus in elkaar.

Omgekeerde van het attachment systeem is het nurturing systeem. De confrontatie met leven in nood mobiliseert een zorgende en beschermende reflex. Tot spijt van wie het benijdt is de vrouwelijke helft van de zoogdieren evolutionair beter toegerust om beide laatste instinctieve patronen te mobiliseren. Bruce vond een egeltje dat ruggelings was vastgeraakt tussen de rozenstruiken. Voorzichtig bevrijdde hij het uit deze netelige positie. Ik weet niet of dit afbreuk doet aan zijn mannelijkheid.

Last but not least is er een spelsysteem. Alle zoogdieren hebben een soort speldrift. Als muizen vandaag niet hun speelkwartiertje hebben gehad, moeten ze daags nadien hun schade gedurende een halfuurtje inhalen. Al spelende wordt (met de nodige blauwe plekken) van alles geleerd qua (ook sociale) vaardigheden en beperkingen. Bruce legt zijn voorpoten op de grond, steekt kwispelend zijn achterwerk in de lucht en nodigt ons ten gepaste tijde uit in het spel (in-lusio) te treden.

Vrij naar Juli Zeh: als alles een spel is, dan zijn we verloren; indien niet, dan zeker.